

BORBÉLY MÁTYÁS

A KÜLHONI MAGYARSÁG TÁRSADALMI-GAZDASÁGI POZÍCIÓIT VIZSGÁLÓ KUTATÁSOK TERÜLETI VONATKOZÁSAI

1. Bevezetés

A Kárpát-medencével, valamint a külhoni magyarsággal kapcsolatban végzett kutatások az utóbbi egy-két évtizedben egyértelműen megélnékültek. Ahogyan azonban arra néhányan már rámutattak (KISS 2010a) (PÉTI ÉS SZABÓ 2016a), a nagyszámú etnodemográfiai (BADIS 2012) (KISS ÉS BARNA 2012) (KAPITÁNY 2013) (KOC SIS ÉS TSAI 2015) (TÁTRAI ÉS TSAI 2019), valamint oktatási (BODÓ 2013) (BARNA ÉS TSAI 2016) (PUSZTAI ÉS MÁRKUS 2017) fókuszú kutatás mellett jóval kisebb szerep jutott a *célirányosan a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági pozícióit* megragadni szándékozó vizsgálatoknak. E kutatások jelentős része ráadásul egyes vélemények szerint csak korlátozottan tudta megragadni a magyarság tényleges pozícióit (PÉTI ÉS SZABÓ 2016a).

A Kárpát-medence etnikai térszerkezetével, a magyarság településterületével foglalkozó szakirodalmak rávilágítanak arra is, hogy a külhoni magyarság társadalmi pozícióinak megismerésében nagy szerepe van a területiségnek is. Kifejezetten fontos tehát a *külhoni magyarság társadalmi pozícióinak területileg differenciált vizsgálata*. Mindez még hangsúlyosabb a *magyarok által többségben lakott térségek, települések* kapcsán, amelyekben a magyar közösségek jelentős, akár domináns szerepben vannak jövőképük, fejlesztési törekvéseik kialakításában és megvalósításában. Ezeknek a térségeknek ráadásul *kiemelt jelentősége van a magyarság hosszú távú megmaradása szempontjából is, ezért társadalmi-gazdasági helyzetük célzott kutatása nemzetstratégiai szempontból alapvető fontosságú*.

Felmerül tehát a kérdés, hogy a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági pozícióit a közelmúltban (leginkább az utóbbi két évtizedben) vizsgáló kutatásoknak egyrészt *milyen területi vonatkozásai vannak*, másrészt mennyiben tudtak ezek a vizsgálatok nyilatkozni *ténylegesen a magyarság pozícióiról*? Vannak-e olyan kutatások, amelyek egyrészt *érdemben meg tudták ragadni a magyarság pozícióit*, másrészt tették mindezt *területileg differenciált módon, a magyarság által lakott térségeket, térségtípusokat állítva a fókuszba*? E kutatások között vannak-e olyanok, amelyek kimondottan *a magyarság által többségben lakott térségek* társadalmi-gazdasági helyzetét, pozícióit vizsgálták?

Jelen tanulmány a fenti kérdésekre keresi a választ. Ennek érdekében először ismertetjük a Kárpát-medence etnikai térszerkezetével, valamint kifejezetten a magyarság településterületével kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat, különös tekintettel a magyarság által többségben lakott térségek főbb etnodemográfiai jellemzőire. A tanulmány második felében pedig kísérletet teszünk a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági pozícióinak vizsgálata szempontjából fontos *szakirodalmi előzmények* számbavételére, feltárására, valamint a kutatási kérdések mentén történő vizsgálatára.

Tanulmányunkban ehhez egyrészt a *demográfia*, valamint az *(etnikai) földrajz* tárgykörébe tartozó, a Kárpát-medence etnikai térszerkezetével, valamint a magyarság településterületével foglalkozó szakirodalmak főbb vonatkozó megállapításait vizsgáljuk. Másrészt kísérletet teszünk a Kárpát-medence, illetőleg a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági pozícióit elsősorban a *földrajz, a regionális tudomány, valamint a szociológia* tudományterületi fókuszaiival – az utóbbi két évtizedben – megragadni kívánó legfontosabb szakirodalmak *kifejezetten a magyarságra érvényes megállapításainak, valamint területi vonatkozásainak* a feltárására.

A tanulmány ehhez először a főbb vonatkozó területi szempontú kutatásokat és tervdokumentumokat veszi számba, majd kitér az egyéb kapcsolódó társadalmi-gazdasági és társadalomstatistikai kutatásokra is. Az írás végezetül a külhoni magyarság pozícióit kifejezetten területileg differenciált módon vizsgáló kutatások főbb megállapításait foglalja össze.³⁸

2. A magyarság által többségben lakott térségek főbb etnodemográfiai jellemzői

A *magyarság településterülete*, és ezzel együtt a magyar többségű térségek köre a Kárpát-medencében a honfoglalás óta folyamatosan változik, a változás dinamikája pedig követi a jelentősebb történelmi eseményeket. Kincses (2019) szerint a Kárpát-medence etnikai térszerkezetét a demográfia, a migráció és az ezekre ható hatalmi zónák ütközőpontjában levő centrális fekvése mindig is meghatározta. Ezek alapján a Kárpát-medence,

³⁸ Jelen publikáció az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú „Tehetségből fiatal kutató - A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban” című projekt keretében jött létre.

és benne a magyarság etnikai térszerkezetének változása négy fő szakaszra bontható. A honfoglalástól a 15. századig tartó első szakaszt az expanzió jellemezte, ez a fázis ugyanis főként a gyéren lakott medence benépesítésének időszaka volt. A második, 18. századig tartó szakaszt az ország háromfelé osztása, a felszabadító harcok, valamint a nemzetiségek térnyerése dominálták. A harmadik, Trianonig tartó szakasz főbb jellemzői a magyarság újbóli térnyerése és a nemzetiségi asszimiláció voltak. Az utolsó, máig tartó szakasz folyamataira a csonka Magyarország teljes nemzeti homogenizálódása, ezzel inverzióban az elcsatolt területek magyarságának (nagyobb mértékben a szórványból, valamint kisebb mértékben a külhoni tömbmagyarság területén) népességcsökkenése jellemző (KINCSES 2019).

A *magyarság szállásterületét* feltételezések szerint a honfoglalás utáni századokban főként az akkori félnomad életmódjuknak leginkább megfelelő erdős (főként tölgyes) sztyeppek, a stratégiai fekvésű folyóvölgyek, valamint az alacsony dombvidéki területek szolgáltak. Ugyanakkor az alföldi árterekre, a homokvidékekre és a hegy-, valamint a dombvidéki zártabb erdőségekre a magyarság szállásterülete többnyire nem terjedt ki (KOC SIS 1996). Erre (és az egész 19. század előtti) időszakokra ugyanakkor a *magyarság számát és ezzel együtt a településterületét is nehéz pontosan meghatározni* – bár ezt többen megkísérelték –, hiszen adatok híján klasszikus demográfiai vizsgálat nem végezhető. A II. József által elrendelt, 1784 és 1787 között végrehajtott népszámlálás előtti első és egyetlen igazi fogódzó az 1495-ös Ernuszt-féle adóösszeírás, azonban e két adatforrás (legfőképp a korábbi) pontossága és részletessége jócskán elmarad a térségben 1880-tól rendszeressé váló népszámlálásokétól. Az Árpád-kori népességbecslési kísérletek átfogó kritikáját és elemzését adó művében mindazonáltal Vékony (2001) valószínűsíti, hogy – Kubinyi vonatkozó számításaira alapozva – a 15. század végén körülbelül 3 millió fő volt a Magyar Királyság népessége (VÉKONY 2001).

Kubinyi (1996) klasszikus számításaiból indultak ki Kocsisék is a Kárpát-medence etnikai térszerkezetének a 15. és a 21. század között bekövetkezett változásait bemutató tanulmányukban. Kocsisék (2015) közlése alapján a térségben a magyarság aránya a Mohácsi vész után többé soha nem érte el az azt megelőző időszakra becsült 2/3-os arányt. Ennek megfelelően a *magyarság Kárpát-medencei településterülete is a 15. század végén volt a legnagyobb* – a térség többi etnikumához viszonyítva mindenképpen, de minden bizonnyal kiterjedését tekintve is (KOC SIS ÉS TSAI 2015).

A török hódoltság idején a magyarság aránycsökkenésének egyik legfőbb faktora pont a Kárpát-medence etnikai térszerkezete volt: a harcok főként a magyarok által sűrűbben lakott, nehezebben védhető alföldi településeket sújtották, melynek következtében a térség egyes vidékei teljesen elnéptelenedtek. A Partiumban, Székelyföldön és Erdély egyéb területein bekövetkezett népességcsökkenés szintén a magyarságot sújtotta nagyobb arányban. A folyók mentén, alacsonyabb térszínen élő magyarság körében nagyobb pusztítást okoztak az arra vonuló hadseregek, mint a hegyvidéken élő románság körében. A magyarság ekkorra már a Kárpát-medence lakosságának legfeljebb a felét tette ki (SZABÓ 1941).

A török hódoltság utáni (spontán és irányított) vándormozgalmak ismét gyökeresen átrajzolták a Kárpát-medence etnikai térképét, aminek következményeként a magyarság aránya a század végére a teljes népesség (9,4 millió fő) harmadára csökkent (KOC SIS ÉS TSAI 2015). Ez a *magyar településterület összezsugorodását* is jelentette: Kocsisék (2015) számításai alapján a 15. század végi 6.785-ről a 18. század végére 4.418-ra csökkent a magyar többségű települések száma (KOC SIS ÉS TSAI 2015).

Az 1784-es népszámlálást követően követően a magyarság statisztikai aránya egészen az első világháborúig folyamatos növekedést mutatott, 1910-re elérve az 50%-ot. Ez a kedvező folyamat – a népszámlálási módszertani okok mellett – több okra vezethető vissza. Köszönhető többek között a főleg más nemzetiségek által lakott peremterületek belső és külső migrációjának, a magyarság nagyobb természetes szaporulatának és gyengébb kivándorlási hajlandóságának. Köszönhető a – többnyire magyar nemzetiségű – föld nélküli munkások munkavállalás céljából városokba történő vándorlásának is, mely sok településen megfordította a nemzetiségi arányokat (KOC SIS ÉS TSAI 2015). Köszönhető továbbá a német, szlovák, valamint a zsidó népesség nagyarányú asszimilációjának is (HANÁK 1974). Elmondható ugyanakkor, mivel az aránynövekedés jobbra a Kárpát-medence magyar többségű belső területeit, valamint a nyelvsziget jellegű városokat érintette, ebben az időszakban a *magyarság településterülete érdemben nem növekedett* (KOC SIS ÉS TSAI 2015).

A magyarság 19. századi aránynövekedését a 20. század eseményei visszafordították, melynek eredményeképpen 2011-ben a Kárpát-medence 28,2 millió lakosának 37%-a, mintegy 10,4 millió fő vallotta magát magyarnak. Kapitány (2013) szerint azonban a Kárpát-medencei magyarok száma 2011-ben a népszámlálások módszertanából fakadó torzítások korrigálásával körülbelül 12 millió főre becsülhető. A korrekció ugyanakkor leginkább a magyarországi lakosságot érinti: a külhoni magyarok száma korrekció nélkül 2,1 millió főre, míg korrekcióval mintegy 2,2 millió főre tehető (KAPITÁNY 2013).

A 20. század első felének változásai ismét a *magyar településterület – kisebb mértékű – zsugorodásával jártak*, az államszocializmus időszakában viszont a *magyar etnikai terület kiterjedése nem csökkent érdemben*: az etnikai szerkezet változása – a felgyorsult belső migráció és asszimiláció miatt – csupán a városok és nyelvszigetek esetében volt számottevő (KOC SIS ÉS TSAI 2015).

Ez a trend a rendszerváltás után is folytatódott: a 2001 és 2011 közötti időszakban – hasonlóan a korábbi évtizedhez – a felvidéki, erdélyi és vajdasági szóránymagyarok száma közel negyedével csökkent egy évtized alatt, míg a régiók tömbmagyarsága csak 8%-kal fogyott. A külhoni magyarság csökkenése tehát egyértelműen területileg differenciáltan ment végbe: *minél magasabb egy térségben a magyarok aránya, annál kisebb mértékű a magyarok létszám- és aránycsökkenése* (KOC SIS ÉS TSAI 2015).

Ezt megerősíti, egyben árnyalja a Nemzetstratégiai Kutatóintézet munkatársainak a Kárpát-medencei magyar településterületek változására irányuló vizsgálata, mely szerint a *legjelentősebb visszaszorulás a tömbökön kívüli magyar többségű települések számában tapasztalható* (PÉTI ÉS TSAI 2015). Az ilyen, 1930-ban még magyar (abszolút vagy relatív) többségű települések háromnegyede 2001-re elvesztette magyar többségét, míg ebben az időszakban a tömbökben csak 15%-kal csökkent a magyar többségű települések száma. Pétiék megállapították azt is, hogy minél több településből áll egy tömb, annál kisebb mértékű benne a magyarság visszaszorulása (PÉTI ÉS TSAI 2015).

Ezek az eredmények egyértelműen rávilágítanak arra, hogy a *magyarság hosszú távú megmaradásában a tömbterületeknek kiemelt jelentősége van, ezért társadalmi-gazdasági helyzetük célzott kutatása nemzetstratégiai szempontból alapvető fontosságú*. E mellett érvelnek egy másik munkájukban a Nemzetstratégiai Kutatóintézet munkatársai is, akik szerint érdemes megfontolni a külhoni magyar támogatáspolitikát differenciált kezelést a szóránymagyarság- és a tömbközösségekben (PÉTI ÉS SZABÓ 2016a).

Megállapítható ugyanakkor, hogy a magyarság településterületeire irányuló kutatások eltérő célkitűzéseiből, valamint különböző elméleti és módszertani kereteiből adódóan a *magyarság tömbös településterületeinek lehatárolása sem egységes*, melynek következményeképp a rájuk vonatkozó észrevételek között is lehetnek eltérések. Fontos kérdés tehát, hogy a kapcsolódó szakirodalmi előzmények milyen mélységben foglalkoztak a külhoni magyarság településterületeivel és ezen belül is a tömbterületekkel, illetőleg milyen főbb megállapításokat tettek a tömbök, valamint a tömbmagyarság (társadalmi-gazdasági pozíciói) kapcsán.

3. Jelentősebb Kárpát-medencei vonatkozású területi kutatások

A hazai tudományos életben Kelet-Közép-Európa, a szomszédos országok, s benne kifejezetten a *Kárpát-medence térségi szemléletű vizsgálatának* komoly hagyománya van. Az utóbbi évtizedekben is számos tudományos és szakmai műhely végzett célzottan ilyen irányú kutatásokat. Közülük is kiemelkedik hazánk két legnagyobb, területi kutatásokkal foglalkozó tudományos műhelye, a Földrajztudományi Intézet³⁹, valamint a Regionális Kutatások Központja⁴⁰. A Magyar Tudományos Akadémia két eltérő szemléletű és profilú térségkutató műhelye ugyanakkor természetesen a Kárpát-medencei léptékű és vonatkozású kutatásai kapcsán is igyekezett megőrizni a saját identitását. Ennek eredményeképp, míg a Földrajztudományi Intézetben belül – a különféle természetföldrajzi vizsgálatok mellett – főként népesség-, etnikai-, vallás- és politikai földrajzi, illetőleg térképészeti kutatások⁴¹ zajlottak, a Regionális Kutatások Központja leginkább a térség regionális folyamatait, valamint az azokat befolyásoló tényezőket vizsgáló kutatásokat⁴² támogatott.

A Földrajztudományi Intézet Kárpát-medencét célzó kutatási projektjei közül kiemelkedik a Kocsis Károly által vezetett *Magyarország Nemzeti Atlasza*⁴³ projekt, mely az 1967-ben megjelent első, valamint az 1989-ben megjelent második – alapvetően az államhatáron belüli területeket ábrázoló – nemzeti atlaszok modern, a teljes Kárpát-medencére kiterjesztett, négykötetes utódját hivatott létrehozni egy harmadik Nemzeti Atlasz formájában (KOC SIS 2018). Az atlaszok a tervek szerint alapvetően kartográfiai és tematikus térképezési módszerek segítségével ábrázolják a Kárpát-medence főbb természeti, társadalmi és gazdasági és politikai viszonyait, azok térbeli jellemzőit.

Ugyancsak fontos a *Kárpát–Pannon-térség változó etnikai arculata*⁴⁴ című kiadvány, amely a Földrajztudományi Intézet 1990-es években elindított etnikai térképsorozatának összefoglalásaként indulva 2015-ben már a harmadik kiadását élte meg (KOC SIS ÉS TÁTRAI 2015). A kiadvány alapvetően térképes formátumban mutatja be a Kárpát-medence etnikai térszerkezetének változásait a 15. századtól a 21. század elejéig, azonban tartozik hozzá egy önálló tanulmányként is értelmezhető térképmagyarázó szöveg is, amely – a térképek értelmezésének segítése mellett – röviden ismerteti a térség etnodemográfiai folyamatait, külön hangsúlyt fektetve az ezredforduló utáni időszakra (KOC SIS ÉS TSAI 2015).

³⁹ Jelenleg: Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézet

⁴⁰ Jelenleg: Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete

⁴¹ Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézet. „Kutatási terület” Elérés: <http://www.mtafki.hu/kuttema.html> Utolsó letöltés ideje: 2020. október 12.

⁴² Horváth Gyula (2010) Az MTA RKK eredményei a határon túli magyar regionális tudomány fejlesztésében és a Kárpát-medence térszerkezeti kérdéseinek kutatásában.

⁴³ Magyarország Nemzeti Atlasza. „Nyitólap” Elérés:

<http://www.nemzetiatlasz.hu> Utolsó letöltés ideje: 2020. október 12.

⁴⁴ Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézet. „A Kárpát–Pannon-térség változó etnikai arculata” Elérés: <http://www.mtafki.hu/konyvtar/karpat-pannon2015> Utolsó letöltés ideje: 2020. október 12.

Témájából adódóan a tanulmány természetesen számba veszi az egyes etnikai csoportok településterületének földrajzi jellegű kategóriáit (tömb, nyelvsziget, szórvány), valamint az ezeket érintő jelentősebb változásokat (és ezek okait), így a *magyarság településterületének fontosabb változásait* is. Az említett földrajzi kategóriákat ugyan pontosan nem definiálja, a tanulmány eközben *azonosít néhány tömbmagyar területet is, melyeket leginkább etnikai szempontból jellemez*. Emellett felhívja a figyelmet arra a kapcsolódó statisztikai tényre is, hogy a *nemzetiséghez tartozást* számos szubjektív tényező, többek között pont az etnikai csoportok településterületének földrajzi jellege is befolyásolhatja (KOCIS ÉS TSAI 2015). Mindemellett a tanulmány leginkább nagyobb léptékű térszerkezeti összefüggéseket ismertet, és az egyes etnikai földrajzi kategóriák közötti különbségek bemutatását, a kategóriák általános jellemzését, valamint az egyes kategóriákhoz tartozó térségek (így a tömbmagyar területek) szisztematikus számbavételét már nem ambicionálja.

A részletesebben bemutatott kötetek mellett természetesen számos egyéb, a Földrajztudományi Intézethez kapcsolódó munka foglalkozik a Kárpát-medence különböző térségeivel, különös tekintettel azok etnodemográfiai jellemzőire. A legfrissebbek közül érdemes megemlíteni Tátrai és szerzőtársainak *Kárpátalja vonatkozásában végzett hiánypótló munkáját* (KOVÁLY ÉS TSAI 2017) (TÁTRAI ÉS TSAI 2018) (TÁTRAI ÉS TSAI 2019). A kárpátaljai magyarság népesedési folyamatait befolyásoló tényezőket vizsgáló tanulmányukban Tátraiék *kifejezetten tömb-szórvány relációjú megállapításokat is tesznek*, melyek megerősítik azt a megfigyelést, hogy a *tömbökben jóval lassabb a magyarság visszaszorulása, mint a szórványban* (TÁTRAI ÉS TSAI 2019).

A Kárpát-medencei léptékű és vonatkozású tevékenységek a Regionális Kutatások Központjában is évtizedek óta kulcsszerepet töltenek be. Ezt részben az is indokolja, hogy az intézet hivatalos közfeladatai között szerepel⁴⁵ a Kárpát-medencei magyar regionális tudomány fejlesztése és a térség települési, regionális gazdasági és társadalmi viszonyainak elemzése és értékelése. Ennek megfelelően a szervezet – a határokon átívelő műhely- és rendezvényszervezési tevékenységek mellett – jelentős eredményeket tud felmutatni a Kárpát-medencei léptékű kutatási programok és kiadványok tekintetében is. Az utóbbi két évtized kutatási témái elsősorban a Kárpát-medence regionális átalakulásának törvényszerűségeit, a regionális és a határ menti együttműködések, a határon túli régiók fejlődésének sajátosságait, valamint a településhálózat átalakulásának tendenciáit vizsgálták. E kutatások legfőbb és legmarkánsabb eredményei – a tekintélyes mennyiségű és minőségű egyéni publikáció mellett – a *Kárpát-medence régiói*⁴⁶ monográfiásorozat formájában öltöttek testet (HORVÁTH 2003, 2004, 2006, 2009) (NAGY 2007) (BARANYI 2009). A Horváth Gyula által szerkesztett könyvsorozat kötetei alapvetően a regionális tudomány keretrendszerében, részletesen és átfogó jelleggel ismertetik a Kárpát-medence magyarországi és határon túli régióinak természetit, valamint társadalmi-gazdasági jellemzőit, az egyes régiók európai gazdasági térben elfoglalt pozícióját is bemutatva. A sorozat külhoni régiókkal foglalkozó kötetei ennek megfelelően, bár tárgyalják az adott térségek etnodemográfiai jellemzőit, *részletekbe menően nem foglalkoznak az egyes etnikai csoportok (így a magyarság) településterületének földrajzi jellegű kategóriáival (tömb, szórvány), illetőleg ezek társadalmi-gazdasági jellemzésével sem*. Emellett a kötetek – bár tartalmaznak számos kapcsolódó lényegi információt – a *magyarság adott térségen belül elfoglalt társadalmi-gazdasági pozícióinak feltárására sem vállalkoznak*.

Ha nem is explicit módon, de a *tömbmagyarság településterületének egy jelentős része ugyanakkor mégis régóta a hazai regionális kutatások fókuszában van*, mégpedig a határtérségek vizsgálata kapcsán. Ahogyan a *Kárpát-medence régiói* monográfiásorozat vonatkozó fejezetei, úgy számos kapcsolódó egyéni publikáció is arról tanúskodik, hogy a hazai regionális tudománynak (így a Regionális Kutatások Intézetében jelenleg is működő *Kárpát-medence horizontális munkacsoportjának* is) *kiemelt feladatai közé tartozik a határtérségek, határ menti együttműködések vizsgálata*. E munka során tekintélyes mennyiségű, a gyakorlatban is hasznosítható tudás gyűlt össze a tömbmagyarság településterületére és magára a magyarságra vonatkozóan is (lásd elsősorban Baranyi Béla, Hajdú Zoltán, Hardi Tamás, Kugler József, Mezei István, Süli-Zakar István, valamint Nagy Imre munkáit). Ezek a kiadványok ugyanakkor *sem a tömbmagyarság településterületi egységeinek szisztematikus számbavételét, sem a térségek, illetőleg a benne élő magyarság átfogó társadalmi-gazdasági jellemzését nem ambicionálták*.

A *határtérségek és határ menti együttműködések* kutatásának jelentős hazai műhelye a Határon Átnyúló Kezdeményezések Közép-európai Segítő Szolgálata (CESCI), valamint kutatóközpontja, az esztergomi székhelyű Európa Intézet is. Kutatási tevékenységeik mellett a CESCI munkatársai ráadásul a kutatási eredményeken alapuló stratégiai tervezési, fejlesztési és koordinációs tevékenységeket is végeznek. A saját kiadványok mellett a CESCI szakértőinek önálló publikációi is jelentek meg a témában (JASCHITZ 2010) (JASCHITZ ÉS OCSKAY 2010).

⁴⁵ Horváth Gyula (2010) Az MTA RKK eredményei a határon túli magyar regionális tudomány fejlesztésében és a Kárpát-medence térszerkezeti kérdéseinek kutatásában.

⁴⁶ Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete. „A Kárpát-medence régiói”
Elérés:http://www.rkk.hu/hu/kiadvanyok/magyar_nyelvu_kiadvanyok/a_karpat_medence_regioi.html Utolsó letöltés ideje: 2020. október 12.

4. Kapcsolódó tervdokumentumok

A hazai fejlesztés- és nemzetpolitikai tervdokumentumok egy jól beazonosítható köre szintén tartalmaz olyan társadalmi-gazdasági helyzetfeltárásokat, amelyek vonatkozhatnak a népesebb nemzetrészek magyar lakosságára, azon belül pedig egyes esetekben a magyarok által többségben lakott térségekre is. Ezek a tervdokumentumok a következők: Erdély: Mikó Imre Terv (2013); Dél-Szlovákia: Baross Gábor Terv (2014); Kárpátalja: Kárpátalja gazdaságfejlesztési stratégiai terve (2013), Egán Ede Terv (2014); Vajdaság: A vajdasági magyar közösségek terület- és gazdaságfejlesztési stratégiája (2015).

Bár készítésük során ugyancsak *jelentős mennyiségű, a gyakorlatban is hasznosítható információ gyűlt össze a tömbmagyarságra vonatkozóan*, fontos látni, hogy ezek a dokumentumok elsősorban szintén *nem arra törekednek, hogy kifejezetten a magyarok által többségben lakott tömbös településterületek, valamint a bennük élő magyarság társadalmi-gazdasági pozícióit megragadják*. Ettől egy kissé eltér a vajdasági dokumentum, amely deklaráltan és differenciáltan *kizárólag a magyarok által lakott térségekkel (tömbök, nyelvszigetek, szórványok) foglalkozik*, ám e térségek pontos lehatárolása itt is elmarad. Hangsúlyozandó ugyanakkor az is, hogy ezek a dokumentumok *kifejezetten a külhoni magyar lakosság támogatását célozták meg*, az általuk javasolt helyi gazdaságfejlesztési források elsődleges fókuszában pedig deklaráltan a *tömbmagyar térségek* voltak.

A tömbmagyarság kutatása szempontjából érdekes, hogy a Baross Gábor Terv emellett elvi javaslatot ad a *szlovákiai közigazgatási beosztás magyarok településterületét jobban figyelembe vevő reformjára* is, melynek alapjául a jelenlegi járási egységnél kisebb, de a településeknél nagyobb közigazgatási egységet jelöl meg. Bár az új közigazgatási egységek pontos lehatárolására már nem tesznek javaslatot, érdemes megjegyezni, hogy ez a logika keretbe adhat a *szlovákiai tömbmagyar területek azonosításához* is. A terv emellett részletes elemzésekkel hívja fel a figyelmet az érvényben lévő közigazgatási területi beosztásnak a Szlovákia magyarlakta térségeit hátrányosan érintő hatásaira is.

A külhoni magyarságra vonatkozó fejlesztési tervdokumentumok gazdaságfejlesztési és nemzetstratégiai üzeneteit a közelmúltban a Nemzetstratégiai Kutatóintézet munkatársai is vizsgálták egy strukturált dokumentumelemzés keretében. Elsősorban arra a kérdésre keresték a választ, hogy mennyiben érhető tetten a külhoni magyarság különböző területi szintekre (helyi, városi, térségi és teljes nemzetrészi) vonatkozó fejlesztési tervezési tevékenységeiben a teljes magyar nemzetben való gondolkodás, mennyiben tekintik e közösségek terveikben magukat a magyar nemzetstratégiai törekvések megvalósítóinak. A szerzők az eredmények alapján megállapították, hogy több területi szinten is erőteljesen jelenlévő magyar nyelvű fejlesztési tervezési kultúra létezésére csak székelyföldi és vajdasági tervdokumentumok utalnak (PÉTI ÉS MOZGA 2019).

5. Egyéb kapcsolódó társadalmi-gazdasági kutatások

A fent említett átfogó tudományos és fejlesztési dokumentumok jelentős része leginkább a *szomszédos országok közigazgatási területegységeire értelmezett* különféle társadalom- és gazdaságstatisztikai adatokra építve ad információkat a külhoni magyarság helyzetére vonatkozóan. Ezek az elemzések jobbára nem tudták célirányosan megragadni a külhoni magyarság pozícióit, hiszen e közigazgatási területegységek sajnos csak kivételes esetekben esnek egybe a magyarok által lakott térségekkel. Területi adatelemzés eredményeként tehát a külhoni magyarság tényleges társadalmi-gazdasági helyzetéről a legpontosabb képet akkor kapjuk, ha *kifejezetten a magyarok által többségben lakott térségeket vizsgáljuk*. Ezt pedig – néhány kivételtől eltekintve – szinte csak *települési szinten, településterületi tömbök* formájában lehet kijelölni. Ezért a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági pozíciójáról reális képet – a területi adatok vonatkozásában – csakis az alacsony térségi szintű adatok elemzésével kaphatunk. Sajnos azonban a községi, de még inkább települési szintű adatok hozzáférése nehézkes, mert a *legtöbb társadalmi-gazdasági mutató esetében vagy nem készül ilyen alacsony területi szintekre adatbázis, vagy nehezen hozzáférhetőek ezek az adatok*. Ezzel egybecseng a Nemzetstratégiai Kutatóintézet munkatársainak közlése is, akik a külhoni magyarság gazdasági pozícióinak meghatározását célzó kutatásuk részeredményeként kijelentik, hogy *teljes körű vizsgálat kivitelezésére nem volt lehetőségük*, ugyanis a téma (területi) adatellátottsága, illetve ennek feltárása erősen hiányos (PÉTI ÉS SZABÓ 2015).

Ennek ellenére a külhoni magyarság etnodemográfiai (FARKAS 2002) (GYURGYÍK ÉS SEBŐK 2003) (MOLNÁR ÉS MOLNÁR D. 2005) (GÁBRITY M. 2008) (DUPKA 2011) (KISS 2012) (BADIS 2012) (MOLNÁR D. 2013) (SZILÁGYI 2018) (TÁTRAI ÉS TSAI 2019), illetve társadalmi-gazdasági (HUSZKA ÉS BAKÓ 2007) (RAVASZ 2012) (PÉTI ÉS SZABÓ 2015) (SZÜGYI 2017) folyamatait *alapvetően területi adatellátottságra építve vizsgáló kutatások* közül a legtöbb valamilyen szinten foglalkozott az adott nemzetrészen belüli, a magyarok településterületéhez szorosabban kapcsolódó községi vagy települési szintű területi bontással is.

Ezek a művek azonban *nem átfogóan, hanem egy-egy szűkebb témához (leginkább a népességváltozáshoz) kapcsolódóan tették mindezt*, általában erősen korlátozott adatkészlettel. Ez alól kivételt képez Huszka és Bakó (2007) tanulmánya, akik a *vajdasági tömbmagyar térség átfogó és részletes társadalmi-gazdasági elemzését nyújtják*.

A kapcsolódó társadalmi-gazdasági kutatások közül ki kell még emelni az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány gondozásában megjelent, *Közeledő régiók a Kárpát-medencében* címet viselő tanulmányköteteket. A két kötetes kiadvány tanulmányai kifejezetten a külhoni magyarság szemszögéből vizsgálják a gazdasági integráció esélyeit a 21. században, három szomszédos országban (Szlovákia, Szerbia, Románia). Összehasonlító elemzésre törekedve a tanulmányok a nemzetgazdaságok makro- és mikrogazdaságának jellemzésével indítanak, majd az egyes megyékre és a magyarlakta területekre összpontosítanak. A két kötet összesen 17 tanulmányt tartalmaz: nyolcat Erdélyről, hatot Felvidékről és hármat a Vajdaságról (RÉTI 2004, 2005).

6. Társadalomstatisztikai kutatások

A fentebb említett, elsősorban a területi szempontokra fókuszáló és módszertanilag is ehhez igazodó vizsgálatokkal ellentétben a témához kapcsolódó szociológiai háttérű kutatások – a szükséges, etnikailag differenciált társadalomstatisztikai adatok birtokában – már *kifejezetten a külhoni magyar népesség társadalmi-gazdasági pozícióit vizsgálták*, elsősorban a képzettségi és foglalkoztatási viszonyokon, a társadalom rétegzettségén keresztül (VERES 2006, 2014, 2015) (PAPP Z. és VERES 2007, 2013) (BADIS 2008) (GYURGYÍK 2008) (PAPP Z. 2008) (KISS 2010a, 2010b, 2014) (CSATA 2017, 2019a). E kutatások jelentős része a hazai Kisebbségkutató Intézethez, valamint a romániai Nemzeti Kisebbségkutató Intézethez és a szlovákiai Fórum Kisebbségkutató Intézetéhez köthető.

Ezek a – külhoni magyarság társadalmi-gazdasági pozícióinak megismerése szempontjából alapvető fontosságú – kutatások jobbra a vizsgált nemzetrészek *összmagyarságára vonatkozóan tesznek érvényes megállapításokat*, ugyanakkor néhány kérdés mentén a legtöbbjükre jellemző bizonyos fokú területi differenciálás is. Ez azonban általában kimerül az adott nemzetrész *középszintű közigazgatási terület egységeinek* (járások, megyék) társadalomstatisztikai elemzésében, illetőleg egy-két kivételes esetben a régió tömbmagyarságának és szórványmagyarságának elkülönült elemzésében. Részletesebb területi bontású elemzéseket, illetőleg a *tömbterületek azonosítását és differenciáltabb elemzését általában nem ambicionálják ezek a kutatások*. Ennek oka nagy valószínűséggel leginkább az lehet, hogy *etnikailag differenciált társadalomstatisztikai adatok ilyen területi részletességgel és reprezentativitással csak korlátozottan érhetőek el*, előállításuk pedig igen költséges. Az átfogó, részletes területi bontású társadalomstatisztikai elemzések elkészítése tehát komoly korlátokba ütközik.

Félig-meddig kivételt képez ez alól Csata (2019b) az etnikai polarizáció és a jólét összefüggéseit *Erdély és Partium teljes területén, közszinten vizsgáló* munkája, amely azonban kellően részletes társadalomstatisztikai adatok híján az LHDI⁴⁷ mutatót használja, mint függő változót. A vizsgált adatok alapján Csata rámutat arra, hogy Erdély városaiban és községeiben a *jólét csupán kis mértékben függ az etnikai összetételtől*: leginkább azokban a térségekben alacsonyabb a humán fejlettség helyi mutatója, ahol nagyobb arányban élnek hátrányosabb gazdasági helyzetű kisebbségek, elsősorban romák. Ez azonban hangsúlyosan nem jelenti azt, hogy ne lennének olyan helyszínek Erdélyben, ahol az etnikai diverzitás negatívan vagy pozitívan befolyásolja a jólétet. Ennek megállapításához azonban Csata szerint az adott helyszíneken alkalmazott, terepközelibb módszerekre van szükség (CSATA 2019b).

Ilyen helyi fókuszú, terepközelibb módszereket (is) alkalmazó kutatások is zajlottak szigetszerűen az elmúlt években a külhoni magyarság pozíciói kapcsán, azonban ezek számbavétele meghaladja jelen tanulmány kereteit. Ezek a kutatások ugyanakkor *nem pótolják az átfogó, összehasonlíthatóságra is törekvő, részletes területi bontású társadalomstatisztikai elemzéseket*.

A Csata által vizsgált kérdéshez kapcsolódik a Nemzetstratégiai Kutatóintézet munkatársainak friss elemzése is, akik hét komplex mutató mentén vizsgálták meg a magyar többségű városok fejlettségét a teljes romániai kis- és középvárosi hálózaton belül. Az eredmények vegyesek: míg a népesebb székely városok átlagon felüli, a vizsgált partiumi települések átlagon aluli fejlettségi mutatókkal rendelkeznek (MEGYESI ÉS PÉTI 2019).

A Kárpát-medencei léptékű társadalomstatisztikai elemzések terén fontos szerepet tölt be a Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézete is. Az intézet egyrészt kifejezetten Kárpát-medencei vonatkozású – elsősorban a népszámlálásokhoz, valamint különféle mintavételezési eljárásokhoz köthető – *statisztikai módszertani tanulmányokkal* (KAPITÁNY 2010, 2013), másrészt *demográfiai elemzésekkel* (KAPITÁNY 2015) (TÓTH 2018) és *prognózisokkal* (HABLICSEK ÉS TSAI 2005) járul hozzá a társadalomstatisztikai kutatásokhoz.

⁴⁷ Local Human Development Index: Dumitru Sandu, román szociológus által, kifejezetten a romániai közszintű adatellátás figyelembe vételével kidolgozott komplex fejlettségi mutató.

7. A külhoni magyarság pozícióinak területileg differenciált kutatása

Végezetül, azonosítható néhány olyan szakirodalmi előzmény is, amely *kimondottan a magyarság által többségben lakott térségek lehatárolásával és/vagy jellemzésével foglalkozik*. Ezek az elsősorban Erdélyben született munkák ugyan alapvetően demográfiai szempontból közelítették meg a tömböket, ám segítségével közelebb juthatunk a magyarság társadalmi-gazdasági pozícióinak megértéséhez is.

E vizsgálatok között kivételes helyzetben van *Székelyföld kutatása*, amely – a külhoni magyarság más településterületeitől teljesen eltérően – a Hargita és Kovászna megyei szintű területi statisztikai adatokkal is jól elemezhető. Bár a székelyföldi élet bizonyos szegmensei (pl. turisztika) jól megkutatott témának számítanak, igazán átfogó székelyföldi társadalmi-gazdasági elemzőmunkából viszonylag kevés született meg az utóbbi évtizedekben. Ilyen átfogó munka volt *Székelyföld fejlesztésének és fenntarthatósági tényezőinek* a Nemzetstratégiai Kutatóintézet által koordinált vizsgálata, melyben a társadalmi-gazdasági helyzetfeltárás mellett a térség fejlesztési lehetőségeinek felmérése is jelentős szerepet kapott (NAGY és PÉTI 2015). Székelyföld különleges helyzetére a Nemzetstratégiai Kutatóintézet egy másik publikációjában is felhívták a figyelmet, kiemelve annak a jelentőségét, hogy a térség az *egyetlen, a kisebb európai államokhoz is mérhető nagyságú magyarlakta tömb, amely komplex gazdasági rendszert alkot* (PÉTI ÉS TSAI 2016).

A tömbös településterületek vonatkozásában a Nemzetstratégiai Kutatóintézet szakmai műhelyében egy Kárpát-medence egészére kiterjedő, települési szintű kutatás is zajlott a külhoni magyar városok helyzetével összefüggésben. Az elemzés arra mutatott rá, hogy míg a *tömbmagyarság döntően vidékies jellegű településeken lakik a külhoni nemzetrészek mindegyikében, a szórványmagyarság esetében jellemzően városi szórványokról beszélhetünk* (PÉTI ÉS SZABÓ 2016b).

Kifejezetten olyan tanulmány is született már, amelyben egy adott nemzetrész (jelen esetben Erdély) magyarságának alapvetően demográfiai jellegű vizsgálata során – a településtípus mellett – a *tömb-szórvány reláció is központi elemként jelent meg* (KISS ÉS BARNA 2012). A szerzők a 2011-es romániai népszámlálási adatok első körös elemzésén keresztül többek között arra hívták fel a figyelmet, hogy a szórványterületek viszonylag gyors felszámolódása miatt *az erdélyi magyarság egyre nagyobb hányada él tömbvidékeken, jellemzően a Székelyföldön és a Partium egyes területein. Széleskörű elemzésük rávilágít arra is, hogy a tömb- és szórványterületek közötti különbségek minden egyes demográfiai folyamat esetében megmutatkoznak*: pl. a kedvezőbb korösszetétel miatt a tömbökben a természetes népmozgalmi egyenleg is kedvezőbb, mint a szórványterületeken. Fontos nemzetstratégiai vonatkozása még az említett folyamatoknak, hogy *az asszimiláció mértéke jelentősen kisebb a tömbökben* (KISS ÉS BARNA 2012). E nagyobb szabású munka előzményének tekinthető Kiss 2012-es cikke, amely – ha csak érintőlegesen is – már szintén foglalkozott a tömb-szórvány relációval a 2011-es romániai népszámlálási adatok kapcsán (KISS 2012).

A vajdasági magyarság vonatkozásában is készült már a tömb- és szórványterületek közötti – elsősorban demográfiai – különbségeket bemutató tanulmány (GÁBRITY M. 2005). Bár a munka elsősorban a vajdasági szórványmagyarság egyre gyengülő pozícióiról szól, ezzel párhuzamosan rámutat a tömbös területekre jellemző – előbbiekhöz képest – alapvetően kedvezőbb feltételekre is.

Kimondottan a *vegyes etnikumú térségek etnikai térszerkezetét vizsgáló* doktori disszertáció is készült az elmúlt évtizedekben. Az alapvetően a Lévai járást vizsgáló munkájában Farkas (2002) átfogóan és részletesen foglalkozott a felvidéki etnikai tömbterületek definíciójával, jellemzőivel, sajátosságaival és csoportosításával is. A szerző szerint egy etnikai tömb leginkább *településcsoportként, mikrorégióként értelmezhető*, még abban az esetben is, ha a településcsoportnak egyetlen valódi központja sincsen. Farkas a tömbterületek legfontosabb sajátosságaként egyértelműen az etnikai beolvadással szembeni sikeres védelmi pozíciókat jelöli meg:

„Egy etnikai tömb legfontosabb „tulajdonsága” ugyanis okkal feltételezhető térszerkezeti hatásaiban, annak kulcsa pedig a környezethez való hasonulás, vagyis az asszimilációs folyamatok és a tömb jellegű térszerkezet „viszonyában” rejlik. Egy-egy etnikai tömb egy adott, kisebbségi helyzetű közösség számára a tágabb környezethez való teljes hasonulással szembeni védelemnek, egyszerűbben szólva pusztán fennmaradásának az egyik legerősebb záloga lehet. S ha mindezen föltételezéseket helytállóknak fogadjuk el; megállapíthatjuk, hogy az önmagukat nemzeti kisebbségként meghatározni és fenntartani törekvő nagyobb közösségek sorsának alakulásában az elterjedés tömbszerű térszerkezete és a közösség jövőbeni kilátásai közti összefüggés, ha lehet, még erőteljesebben érvényesül.” (FARKAS 2002, 24)

Az asszimilációs folyamatokkal párhuzamosan Farkas bevezeti és alaposan körbejárja a *tömbösödés* fogalmát is, amely arra a folyamatra utal, mely során *egy adott térség lakossága etnikailag egyre homogénebb lesz*. Farkas szerint egy térségben a *tömbösödés időszaka az asszimilációs folyamatok térnyerésének valódi ideje* – szemben a keveredés időszakával. Ebben az időszakban ugyanis a népességfejlődési folyamatok nincsenek kitéve erős külső hatásoknak. Ekkor alakulnak ki, és szilárdulnak meg fokozatosan a helyi közösségek, illetve jön létre azok sajátos belső hierarchikus tagozódása is (FARKAS 2002).

Az *erdélyi magyarság lélekszámának, valamint társadalmi-gazdasági pozíciójának változása közötti összefüggéseket* is vizsgálta már kutatás, kifejezetten a tömb- és szórványterületek vonatkozásában. Ennek megállapítása szerint az erdélyi magyarok társadalmi pozícióinak fokozatos gyengülése *szorosan összefügg a*

magyar etnikumú népesség földrajzi koncentrálódásával azokon a területeken, ahol relatív többségben vannak – vagyis a tömbösödési folyamatokkal. Ennek oka elsősorban az, hogy ezek a térségek általában a kevésbé urbanizált, szegényebb infrastruktúrával rendelkező, gazdaságilag fejletlenebb területek közé tartoznak. Az erdélyi magyarság tömbterületekre való koncentrációja tehát meghatározza a fokozatos pozícióvesztésüket is (KISS 2014).

A tömbösödési folyamatoknak ugyanakkor mutatkoznak pozitív gazdasági összefüggései és hatásai is, melyekkel szintén foglalkoztak a közelmúltban. Ezek között lehet említeni például az erősödő társadalmi szolidaritás miatti alacsonyabb tranzakciós költségeket, az etnikai régiótudatot, illetve az ebből fakadó, gazdaságfejlesztéssel összefüggő komparatív előnyöket. Ennek példaként az etnikai vállalkozások és az etnikai marketing szerepét emeli ki a szerző (CSATA 2019a).

8. Összegzés

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a nagyszámú etnodemográfiai, valamint általános társadalmi-gazdasági fókuszú kutatás mellett jóval kisebb szerep jutott a célirányosan a külhoni magyarság társadalmi-gazdasági pozícióit megragadni szándékozó vizsgálatoknak (lásd: 1. táblázat).

A kutatás rámutatott arra is, hogy ezek közül még kevesebb az alapvetően térségi szemléletmóddal készült, illetőleg a magyarság által lakott térségeket, térségtípusokat fókuszba állító kutatás. A külhoni magyarság társadalmi-gazdasági pozícióit érdemben leginkább vizsgálni tudó néhány társadalomstatistikai vizsgálat között pedig valóban minimális azok száma, amelyek részletesen foglalkozott a jelenség területi összefüggéseivel is.

Másrészt kiderült az is, hogy a külhoni magyarság pozícióinak területileg differenciált kutatása általánosságban is egy szakirodalmilag kevésbé feltárt területnek számít – a társadalomstatistikai vizsgálatoknál tágabb értelmezési keretben is. E kutatásokról összességében elmondható, hogy nem kifejezetten a magyarságra vonatkozó társadalomstatistikai adatokkal dolgoztak, így a magyarság társadalmi pozícióiban fennálló területi különbségeknek és összefüggéseknek jobbra csak egy kisebb szeletét tudták igazán jól megragadni.

Elmondható tehát, hogy a külhoni magyarság pozícióinak területileg differenciált kutatására az indokoltnál jóval kevesebb példa van. Átfogó, a teljes Kárpát-medencei magyarságot egységesen és mélyrehatóan vizsgáló, mégis részletes területi megfontolásokat is alkalmazó munka pedig még nem volt.

Azt is nagyon fontos látni, hogy bár a Kárpát-medence etnikai térszerkezetével, és a magyarság településterületével foglalkozó szakirodalmak rávilágítanak magyarság által többségben lakott térségek alapvető fontosságára a külhoni magyarság megmaradásában, ez idáig nem valósult meg egyetlen átfogó, kifejezetten e térségek társadalmi-gazdasági helyzetét vizsgáló kutatás sem.

1. táblázat: A külhoni magyarság társadalmi-gazdasági pozícióit vizsgáló kutatások tematikus fókusza és területi vonatkozásai

Tematikus fókusz	Egy nemzetrész		Több nemzetrész vagy a teljes Kárpát-medence	
	átfogó elemzése	területileg differenciált elemzése	átfogó elemzése	területileg differenciált elemzése
Etnodemográfia	UA: DUPKA 2008; KOVÁLY ÉS TSAI 2017; TÁTRAI ÉS TSAI 2018 RS: PALUSEK 2017	RO: KISS ÉS BARNA 2012; KISS 2012 SK: FARKAS 2002 RS: GÁBRITY M 2005, 2008, 2015; BADIS 2012 UA: MOLNÁR ÉS MOLNÁR D 2005; TÁTRAI ÉS TSAI 2019	GYURGYÍK (szerk.) 2003 HABLICSEK ÉS TSAI 2004 GYURGYÍK ÉS TSAI 2010 KAPITÁNY 2013, 2015 TÓTH 2018	KUBINYI 1996 KOC SIS 1996 ÓRI 2001 VÉKONY 2001 KOC SIS ÉS TSAI 2015 PÉTI ÉS SZABÓ 2016b KINCSES 2019
Általános társadalmi-gazdasági pozíciók	RO: HORVÁTH (szerk.) 2003, 2006, 2009 SK: HORVÁTH (szerk.) 2004 RS: NAGY (szerk.) 2007 UA: BARANYI (szerk.) 2009	RO: NAGY 2015; PÉTI ÉS TSAI 2016 SK: MEZEI ÉS HARDI 2003	HORVÁTH 2006 RÁCZ (szerk.) 2006	HORVÁTH ÉS LELKES 2010 BARANYI 2015 SZIRMAI 2016
A magyarság társadalmi-gazdasági pozíciói	RS: SZÜGYI 2017 SK: RAVASZ 2012 UA: KOVÁLY 2016	RO: CSATA 2019a, 2019b; MEGYESI ÉS PÉTI 2019; SZILÁGYI 2019 RS: HUSZKA ÉS BAKÓ 2007	RÉTI (szerk.) 2004, 2005 PÉTI ÉS SZABÓ 2015	PÉTI ÉS TSAI 2015 PÉTI ÉS SZABÓ 2016a
A magyarság társadalmi rétegződése	RO: VERES 2006, 2014, 2015; PAPP Z 2008; KISS 2010a, 2010b; CSATA 2017 SK: GYURGYÍK 2005, 2008 RS: BADIS 2008	RO: KISS 2014	PAPP Z ÉS VERES (szerk.) 2007, 2013	-

Forrás: saját szerkesztés

9. Következtetések

A tanulmány rámutat arra, hogy a külhoni magyarság pozícióinak területileg differenciált kutatására az indokoltnál jóval kevesebb példa van. Ezért további vizsgálatokra van szükség a témában – mind az egyes nemzetrészek, mind pedig a teljes Kárpát-medence vonatkozásában. Különösen igaz ez a magyarság által többségben lakott térségek társadalmi-gazdasági helyzetét vizsgáló kutatások esetében.

Irodalom

- Badis Róbert 2008. A vajdasági magyar népesség társadalmi szerkezete két népszámlálás tükrében 1991, 2002. *Regio*, 19 (4), pp. 102–154.
- Badis Róbert 2012. Látélet a vajdasági magyarok demográfiai helyzetéről. *Pro Minoritate*, 2012 (3), pp. 27–38.
- Baranyi Béla (szerk.) 2009. *A Kárpát-medence régiói; 11. Kárpátalja*. Budapest–Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja – Dialóg-Campus Kiadó.
- Barna Gergő, Kapitány Balázs, Kiss Tamás, Márton János és Toró Tibor 2016. *Iskolák veszélyben – Tanulmányok a Székelyföldön kívüli magyar oktatás helyzetéről*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Bodó Barna és Márton János 2012. Magyar iskolaválasztás Erdélyben. *Kisebbségkutatás*, 2012 (3), pp. 418–472.
- Bodó Barna 2013. Magyar fiatalok többségi iskolaválasztása Aradon. *Kisebbségkutatás*, 2013 (4), pp. 31–48.
- Csata Zsombor 2017. Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek Romániában, etnikai metszetben. *Erdélyi Társadalom*, 15 (1), pp. 81–103.
- Csata Zsombor 2019a. Etnikai párhuzamosságok az erdélyi gazdaságban. *Regio*, 27 (1), pp. 37–80.
- Csata Zsombor 2019b. Az etnikai polarizáció és a jólét összefüggései Erdélyben. *Regio*, 27 (3), pp. 28–77.
- Dupka György 2011. *Fogyó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseltek Kárpátalján*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Farkas György 2002. *A nemzetiségi megoszlás térszerkezete vegyes lakosságú régiókban. Egyetemi doktori (PhD) értekezés*. Budapest: ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék
- Gábrity Molnár Irén 2005. Mít értünk szórványmagyarság alatt Vajdaságban? *Létünk*, 35 (3), pp. 19–31.
- Gábrity Molnár Irén 2008. Vajdaság népességmozgása az utóbbi fél évszázadban. *Közép-európai közlemények*, 1 (2), pp. 74–85.
- Gyurgyik László és Sebők László (szerk.) 2003. *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*. Budapest: Teleki László Alapítvány
- Gyurgyik László 2008. A szlovákiai magyarok társadalmi szerkezete a 90-es években. *Regio*, 19 (4), pp. 77–101.
- Hablicsek László, Tóth Pál Péter és Veres Valér 2005. *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021*. Budapest: KSH NKI.
- Hanák Péter 1974. Polgárosodás és asszimiláció Magyarországon a XIX. században. *Történelmi Szemle*, 17 (4), pp. 513–536.
- Horváth Gyula (szerk.) 2003. *A Kárpát-medence régiói; 1. Székelyföld*. Budapest–Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja – Dialóg-Campus Kiadó.
- Horváth Gyula (szerk.) 2004. *A Kárpát-medence Régiói; 2. Dél-Szlovákia*. Budapest–Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja – Dialóg-Campus Kiadó.
- Horváth Gyula (szerk.) 2006. *A Kárpát-medence Régiói; 4. Északnyugat-Erdély*. Budapest–Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja – Dialóg-Campus Kiadó.
- Horváth Gyula (szerk.) 2009. *A Kárpát-medence Régiói; 9. Dél-Erdély és a Bánság*. Budapest–Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja – Dialóg-Campus Kiadó.

- Huszka Beáta és Bakó Tamás 2007. *Észak-Vajdaság magyar többségű községeinek gazdasága*. Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány.
- Jaschitz Mátyás 2010. Elzárt múlt-határtalan jövő? – Esztergom vonzáskörzete a huszadik században és az ezredfordulón. *Tér és Társadalom*, 24 (3), 93–118.
- Jaschitz Mátyás és Ocskay Gyula 2010. Tradicionális vonzáskörzeti és funkcionális kapcsolatok a Kárpát-medencében - a kiterjedő térkapcsolatok új perspektívái. *Falu Város Régió*, 17 (2–3), pp. 80–85.
- Kapitány Balázs 2010. Mintavételi módszerek ritka populációk esetén. *Statistikai Szemle*, 88 (7–8) pp. 739–754.
- Kapitány Balázs 2013. Kárpát-medencei népszámlálási körkép. *Demográfia*, 56 (1) pp. 25–64.
- Kapitány Balázs 2015. Külhoni magyar közösségek. In Monostori Judit, Óri Péter és Spéder Zsolt (szerk.), *Demográfiai Portré* (pp. 227–240). Budapest: KSH NKI.
- Kincses Áron 2019. Magyar–magyar nemzetközi vándorlások a Kárpát-medencében, 2011–2017. *Magyar Tudomány*, 180 (11), pp. 1676–1688.
- Kiss Tamás 2010a. Támpontok az erdélyi etnikai rétegződési rendszer vizsgálatához I. *Pro Minoritate*, 2010 (2), pp. 3–28.
- Kiss Tamás 2010b. Támpontok az erdélyi etnikai rétegződési rendszer vizsgálatához II. *Pro Minoritate*, 2010 (3), pp. 3–42.
- Kiss Tamás 2012. A 2011. évi romániai népszámlálás tanulságai és következményei. *Pro Minoritate*, 2012 (3), pp. 9–26.
- Kiss Tamás és Barna Gergő 2012. *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Kiss Tamás 2014. Etnikai rétegződési rendszer Erdélyben és Romániában. A magyarok társadalmi pozíciói. *Regio*, 22 (2), pp. 187–245.
- Kocsis Károly 1996. A magyar etnikai térszerkezet változásai a honfoglalástól napjainkig. *Tér és Társadalom*, 10 (1), pp. 79–94.
- Kocsis Károly és Tátrai Patrik (szerk.) 2015. *A Kárpát-Pannon-térség változó etnikai arculata*. Budapest: MTA CSFK Földrajztudományi Intézet.
- Kocsis Károly, Tátrai Patrik, Agárdi Norbert, Balizs Dániel és Kovács Anikó 2015. *A Kárpát-Pannon-térség változó etnikai arculata a 15. század végétől a 21. század elejéig*. Budapest: MTA CSFK Földrajztudományi Intézet.
- Kocsis Károly (szerk.) 2018. *Magyarország nemzeti atlasza: természeti környezet*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet.
- Kovály Katalin, Erőss Ágnes és Tátrai Patrik 2017. „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. *Tér és Társadalom*, 31 (2), pp. 3–22.
- Kubinyi András 1996. A Magyar Királyság népessége a 15. század végén. *Történelmi Szemle*, 38 (2–3), pp. 135–161.
- Megyesi Zoltán és Péti Márton 2019. A Comparative Analysis of the Socio-Economic Development of Romanian Cities and Towns Inhabited by Ethnic Hungarians. *Deturope*, 11 (3), pp. 205–228.
- Molnár D. István 2013. A hatalomváltások hatása Kárpátalja népességszámának alakulására 1869-től napjainkig. *Egyetemi doktori (PhD) értekezés*. Debrecen: Debreceni Egyetem Természettudományi Kar.
- Molnár József és Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa.
- Nagy Benedek és Péti Márton (szerk.) 2015. *Székelystér fejlesztésének és fenntarthatósági tényezőinek vizsgálata*. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.
- Nagy Imre (szerk.) 2007. *A Kárpát-medence régiói; 7. Vajdaság*. Budapest–Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja – Dialóg-Campus Kiadó.

- Őri Péter 2001. A természetes szaporodás alakulása és helyi változatai a 18. századi Magyarországon. In Faragó Tamás (szerk.), *Történeti Demográfiai Évkönyv 2001* (pp. 193–222). Budapest: KSH NKI.
- Papp Z. Attila és Veres Valér (szerk.) 2007. Kárpát-panel 2007, Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái – *Gyorsjelentés*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Papp Z. Attila 2008. Átmenetben: a romániai magyarok társadalmi pozícióinak alakulása 1992–2002 között. *Regio*, 19 (4), pp. 155–232.
- Papp Z. Attila és Veres Valér (szerk.) 2013. Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Péti Márton és Mozga Gábor 2019. A Kárpát-medencei külhoni magyar fejlesztési tervdokumentumok gazdaságfejlesztési és nemzetstratégiai üzenetei. In Gál Zoltán és Ritz András (szerk.), *A környezet és a határok kutatója – Tiszteletkötet Nagy Imre 65. születésnapja alkalmából* (pp. 137–156). Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.
- Péti Márton és Szabó Balázs 2015. A Kárpát-medence külhoni magyarságának gazdasági pozíciói. In Fábrián Attila és Bertalan Laura (szerk.), *Otthon a Kárpát-medencében, Területfejlesztési Szabadegyetem 2011–2015* (pp. 315–330). Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó.
- Péti Márton, Szabó Balázs és Szász Jenő (szerk.) 2015. A Kárpát-medencei magyarság társadalmi-gazdasági helyzete és lehetséges fejlesztési irányai. *Kutatási jelentés*. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.
- Péti Márton és Szabó Balázs 2016a. A Kárpát-medence külhoni magyarságának társadalmi, gazdasági és geopolitikai pozíciói. In Duray Miklós, Garaczi Imre, Péti Márton, Szalóky-Hoffmann Csilla és Szász Jenő (szerk.), *Együttgondolkodás nemzetstratégiáról és nemzetpolitikáról* (pp. 52–63). Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.
- Péti Márton és Szabó Balázs 2016b. Külhoni magyar városok a Kárpát-medencében napjainkban. *Falu Város Régió*, 2016 (2), pp. 107–114.
- Péti Márton, Szabó Balázs és Sütő Attila 2016. A Székelyföld, mint a nemzetstratégiai tervezés és fejlesztés legfontosabb célterülete. In Bánhidai Csilla (szerk.), *Turizmus a régiófejlesztés szolgálatában* (pp. 14–21). Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.
- Pusztai Gabriella és Márkus Zsuzsanna (szerk.) 2017. *Szülőföldön magyarul – Iskolák és diákok a határon túl*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Ravasz Ábel 2012. *Szlovákiai magyarok és a 2011-es népszámlálás: mérleg és elemzés*. Komárom: Kempelen Intézet – Publicus Slovensko.
- Réti Tamás (szerk.) 2004. *Közeledő régiók a Kárpát-medencében – Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átalakulása*. Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány.
- Réti Tamás (szerk.) 2005. *Közeledő régiók a Kárpát-medencében II. – Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átalakulása*. Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány.
- Szabó István 1941. *A magyarság életrajza*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat.
- Szilágyi Ferenc 2019. *Partium – Reintegráció a magyar–román határvidéken*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem.
- Szügyi Éva 2017. Vajdaság regionális gazdasága. In Ördögh Tibor (szerk.), *Vajdaság társadalmi és gazdasági jellemzői* (pp. 97–130). Szabadka: Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete.
- Tátrai Patrik, Molnár József, Molnár D. István, Kovály Katalin, Eröss Ágnes, Ferenc Viktória és Rákóczi Krisztián 2018. A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására. *Metszetek*, 7 (1), pp. 5–29.
- Tátrai Patrik, Molnár József, Kovály Katalin és Eröss Ágnes 2019. A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 3 (3), pp. 7–31.
- Tóth Pál Péter 2018. *A Kárpát-medencei magyar népességfejlődés*. Budapest: GlobeEdit.
- Veres Valér 2006. Social Stratification and Ethnicity in Transylvania: How Does Social Class Matter? *International Journal of Sociology*, 36 (1), pp. 28–45.

Veres Valér 2014. Társadalmi rétegződés és anyagi-jövedelmi különbségek Magyarországon és az erdélyi magyarság körében. *Szociológiai Szemle*, 24 (2), pp. 4–46.

Veres Valér 2015. *Népességszerkezet és Nemzetiség – Az erdélyi magyarok demográfiai képe a 2002. és 2011. évi népszámlálások tükrében*. Kolozsvár: Kolozsvári Egyetemi Kiadó.

Vékony Gábor 2001. Népesedési viszonyok az Árpád-korban. In Faragó Tamás (szerk.) *Történeti Demográfiai Évkönyv 2001* (pp. 81–104). Budapest: KSH NKI.

Források

A vajdasági magyar közösségek terület- és gazdaságfejlesztési stratégiája (2015)

Baross Gábor terv (2014)

Egán Ede Terv (2014)

Kárpátalja gazdaságfejlesztési stratégiai terve (2013)

Mikó Imre Terv (2013)